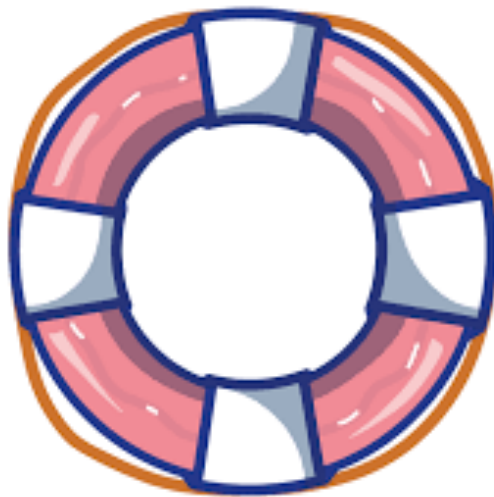

HANDLINGSPLAN FÖR KRISSITUATIONER

- del av kommunens elev- och studerandevårdsplan

Att tänka på vid kriser, oväntade händelse och hotfulla situationer

När en krissituation uppstår är det viktigt att ha en klar uppfattning om vad som ska göras och om rollfördelningen. Åtgärdernas omfattning varierar beroende på vilken typ av händelse det är frågan om. Vissa händelser kräver endast en individuell behandling, medan andra kräver en uppläggning som inbegriper hela skolan. Följande punkter kan fungera som riktlinjer när enheten följer upp en krishändelse. Längre fram i krisplanen behandlas olika scenarier mera ingående, men oberoende av händelsens art är stommen i handlingsplanen densamma.

1. Informationsgången på enheten

- Vid olycksfall, sjukdomsattack eller dödsfall på enheten är det den lärare/personal som är närvarande som är förpliktigad att ge första hjälp, kalla på ambulans och eventuellt polis samt meddela föreståndaren/rektorn.
- Föreståndaren/rektorn sammankallar personalen som tillsammans bestämmer om vidare åtgärder.
- Föreståndaren/rektorn (eller annan utsedd person) ansvarar för kontakten till den drabbades anhöriga samt till massmedier. Vid stora olyckor/katastrofer sköter utbildningschefen eller dagvårdschefen kontakten med massmedia.
- I dagens samhälle sprids information snabbt via sociala medier varför det är viktigt att skolan snabbt kan samordna information och delge vårdandshavarna.
- Informationen till barn/ungdomar bör vara åldersanpassad men barn/ungdomar har rätt till information. Informera så konkret som möjligt och undvik omskrivningar som kan missuppfattas av barn/ungdomar.

2. Checklista

För att kunna utföra ett gott krisarbete gäller det att så snabbt som möjligt samla tillförlitlig information samt ha en klar rollfördelning.

- ✓ Vad har hänt?
- ✓ Vem/vilka är drabbade?
- ✓ Hur skedde det?
- ✓ Vilken information går/har gått ut?
- ✓ Kontakt till den drabbades anhöriga – vem?
- ✓ Vad har vårdnadshavare / anhöriga gett samtycke till att vi berättar?
- ✓ I vilka grupper/klasser behövs krisarbetet? Hur underrättas övriga grupper/klasser?
- ✓ Behövs det assistans av elevvården?
- ✓ Vem arrangerar eventuell minnesstund?
- ✓ Uppföljning av speciellt drabbade elever?
- ✓ Brev till föräldrar/föräldramöte?
- ✓ Hur följer man upp kontakten till den drabbade eleven/familjen?

3. ÖVPH:s krisgrupp (Jakobstad)

I allvarliga krissituationer kan hjälp behövas från utomstående. Då kan Krisgruppen vid Social- och hälsovårdsverket i Jakobstad kontaktas och beroende på krisens art kan även andra hjälporganisationer som är lämpade för situationen kontaktas.

4. Att samtala i grupp (debriefing)

I samband med svåra händelser som berör många elever är det lämpligt att genomföra ett strukturerat gruppsamtal, där man använder sig av den så kallade debriefing-metoden. Samtalet sker i nära anslutningen till händelsen, men ändå inte samma dag. Ett samtal brukar oftast ta mer än en lektion i anspråk. Det är inte bra om man måste avbryta mitt i samtalet och eleverna bör därför förberedas på att man de närmaste lektionerna ska diskutera det som hänt.

Syftet med samtalet är att kartlägga vad som hänt, ge eleverna möjlighet att dela sina reaktioner, berätta för dem att reaktionerna inte är onormala samt att hjälpa dem att stötta varandra. Samtalet hålls av två personer som är kända för eleverna, exempelvis en lärare och kuratorn. De personer som leder samtalet bör klara av att lugnt närvara och att ge eleverna utrymme för diskussion. Det är ändå fullt normalt att även ledaren för samtalet reagerar empatiskt och visar sin egen sorg, men man får inte vara så upprörd att elevernas känslor faller i bakgrunden.

Den som leder samtalet bör undvika tomma fraser som "Jag vet hur det känns", "Det kunde ju ha varit värre" eller "Tiden läker alla sår". Sådana ord blir ett hån i den allvarliga situationen och eleverna kan uppfatta dem som kränkande och avståndstagande. Klimatet kring den emotionella hjälp man ger ska i stället präglas av omsorg, förståelse, acceptans och stöd. Ett samtal i gruppen läggs exempelvis upp på följande sätt, bestående av fyra olika faser:

a) Inledning

- Man sätter sig i en ring så att alla kan se varandra.
- Ledaren redogör för vad som ska hända den närmaste timmen. Betona att det kan komma olika reaktioner när någon dör/när det sker en olycka etc. och att det är viktigt att prata om det, eftersom det hjälper att förstå det som hänt.
- Betona att man inte får berätta för andra utanför gruppen/klassen vad kamraterna sagt under samtalet. Man får berätta vad man själv sagt, men inte lämna ut vad andra sagt.
- Var och en talar för sig själv, ingen talar för någon annan.
- Vi är olika och reagerar olika. Det är helt normalt att gråta eller bli arg och ingen får i efterhand kritiseras för något de sagt eller sättet på vilket de reagerat.
- Ingen måste säga något högt i gruppen. Den som vill får sitta tyst.

b) Fakta

- Ledaren presenterar de fakta som finns gällande olyckan/dödsfallet etc. Det är en fördel att inhämta så mycket information som möjligt före samtalet, eftersom behovet av konkret information är stort hos barn.
- Låt var och en berätta hur de fick reda på vad som hänt – vad de fått veta, av vem och när. ("Vilken var din första tanke när du hörde talas om händelsen?")
- Ledaren kan rätta felaktigheter och missförstånd, eftersom det är viktigt att gripa tag i rykten och felaktiga uppfattningar och korrigera dessa.

c) Tankar - reaktioner

- Ta upp de olika reaktioner och tankar som uppstått när de fått reda på att någon dött/en olycka skett; hur de reagerade direkt efter att de fått kännedom om händelsen, vad de upplevt senare och hur det är ställt just nu.
- Undvik frågor som "vad kände du när du fick reda på det?" eftersom det tycks hämma samtalet mer än att främja det. Bättre med en fråga som "vad var värst för dig?"

- Bättre än att säga "Ja, det är normalt", är att komma med frågor som "är det någon annan som reagerat på samma sätt?"
- Eleverna kan också uppmanas att skriva ned sina tankar eller använda tecknandet som uttrycksform.
- Det kan komma starka känsloreaktioner och då är det viktigt att mobilisera omsorg och stöd från de andra eleverna i stället för att själv vara den enda som ger det. Man kan ge varandra stöd genom att hålla om, visa att man förstår etc.

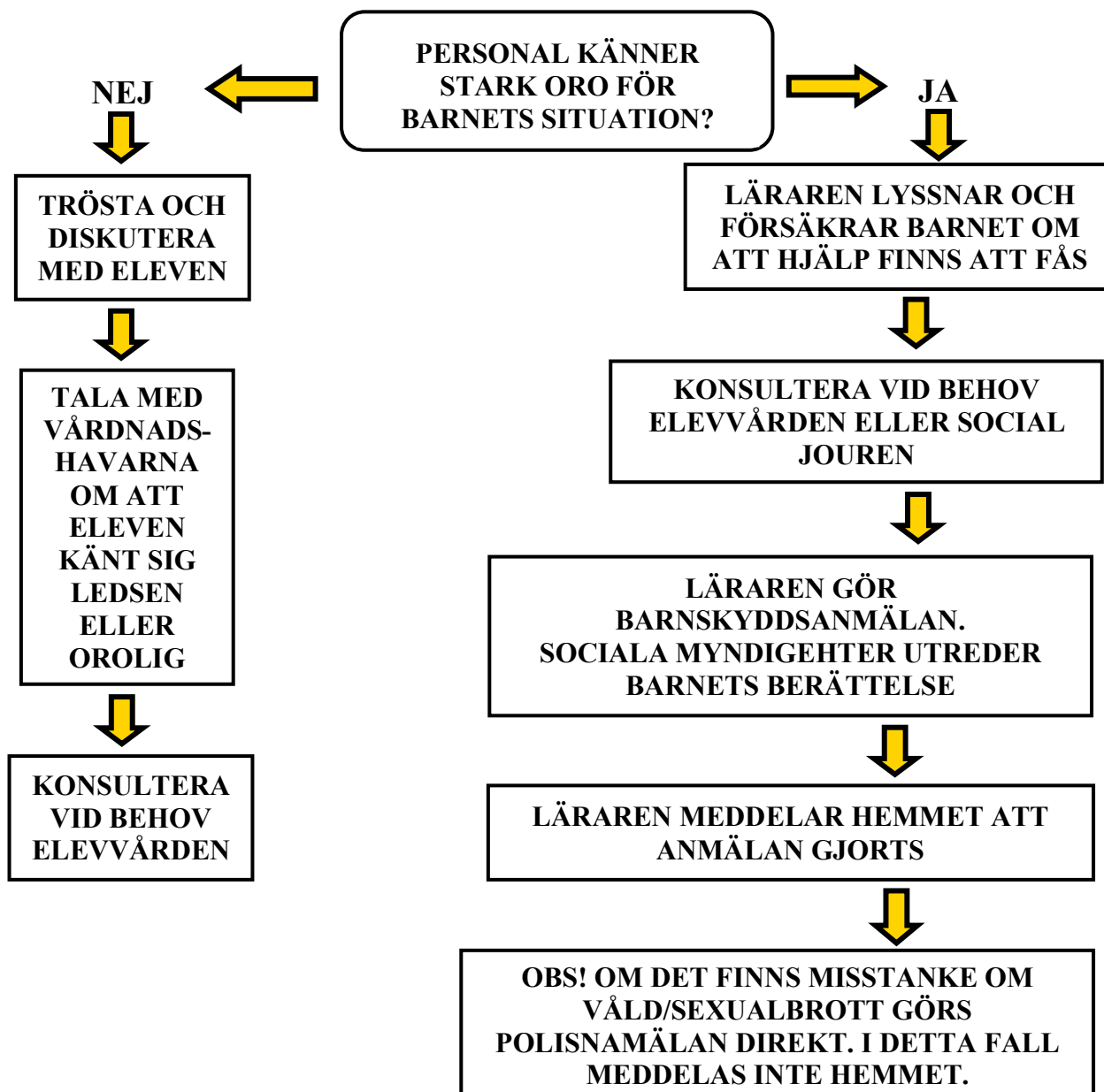
d) Avslutning

- Ledaren sammanfattar det eleverna berättat och betonar likheter i deras tankar och reaktioner.
- Ledaren informerar om andra reaktioner som kan uppstå. Betona att man inte behöver reagera på ett speciellt sätt för att vara normal.
- Frågestund om oklarheter.
- Uppmana eleverna att prata med mamma, pappa, kompisar eller annan trygg person om de vill bearbeta det som hänt. Berätta att de kan ta kontakt med läraren eller skolkuratoren om de känner att de behöver prata med någon personal.
- Under samtalets gång bör den som drar samtalet vara extra observant på om någon eller några av eleverna är särskilt starkt berörda och efteråt söka upp dessa individuellt.
- Även föräldrarna ska informeras om att man ordnat ett debriefing-tillfälle i deras barns grupp/klass.

5. Tänkvärt om kriser

- Rykten är ofta värre än verkligheten
- Alla som berörs av krisen skall få veta sanningen
- Tillrättalägg elevers eventuella magiska tänkande – börjar eleven fantisera om det som har inträffat bör man ge dem rätt information.
- Samspelet mellan skolan och hemmet är viktigt! Upprätthåll kontakten även om det känns svårt.
- Ungdomar och vuxna reagerar i allmänhet ganska lika på sorg
- Skicka inte hem elever tidigare pga. ett dödsfall
- Försök så fort som möjligt återuppta arbetet, rutiner är bra
- Om ett barn/en elev dött behövs det ofta flera samtal i gruppen under en längre tid
- Den som hjälper behöver också själv hjälp
- Pojkar skjuter i högre grad undan tankarna på det som skett. Pojkar skriver i allmänhet hellre än pratar om dödsfall
- Flickor får mera stöd av vänner och talar mera hemma.
- I samband med kriser representerar den vuxna alltid en auktoritet och ett trygghetsmoment. Man ska erbjuda sitt stöd och sin hjälp även då eleven inte ber om den.

ELEV BERÄTTAR NÅGOT SOM VÄCKER ORO

Att tänka på:

- Det är läraren som äger oron som är skyldig att göra barnskyddsanmälan
- Anmälan bör inte göras anonymt eftersom det försvårar barnskyddets utredningsarbete
- Skriv gärna ner elevens berättelse som stöd för minnet. Det är ok att ställa några följdfrågor för att få en tydligare bild av elevens situation MEN det är inte skolans sak att utreda sanningshalten i elevens berättelse.
- I fråga om en elevs bristande hygien, brister i klädsel samtalar läraren först kring problematiken med vårdnadshavaren. Ifall ändring inte sker ger oron orsak till anmälan.
- Man kan alltid konsultera barnskyddets jourtelefon anonymt. Tel. 06-218 9555

ELEV FÖRSVINNEN FRÅN SKOLAN

SÖK EFTER ELEVEN, KOLLA "GÖMSTÄLLEN". SPRING INTE OMKRING – DET FÖRSTÖR EV. SPÅR! VAR SÅGS ELEVEN SIST?

OM
ELEVEN
INTE
HITTAS

BEDÖM SITUATIONEN,
TILLKALLA POLIS OCH
KONTAKTA
VÅRDNADSHAVARNA

EN DEL AV
PERSONALEN
PÅBÖRJAR
SÖKANDET
RUNT SKOLAN

HITTAS
ELEVEN

NEJ

UNDERRÄTTA POLIS
OCH VÅRDNADSHAVARE. GE
TILFÄLLE FÖR
ELEV OCH VUXNA
ATT DISKUTERA
SITUATIONEN

SÖKANDET PÅGÅR TILLS ELEVEN ÅTERFINNS
ELLER TILLS POLISEN GER LOV ATT AVSLUTA

**KOM IHÅG! REKTORN DOKUMENTERAR HÄNDELSEN OCH
ANSVARAR FÖR UPPFÖLJNING!**

Att tänka på:

För att underlätta polisens arbete är det värt att tänka på följande:

- ✓ **NÄR** sågs eleven senast? Vid vilken tidpunkt?
- ✓ **VAR** sågs eleven senast? Markera platsen.
- ✓ **AV VEM** sågs eleven senast? Notera namn.
- ✓ **HUR** var eleven klädd, i vilka färger? (gällande utseende; gärna foto om möjligt)
- ✓ **HUR LÄNGE** har det egna sökandet pågått?
- ✓ Var eleven ensam eller tillsammans med andra?
- ✓ Har eleven några favoritplatser?
- ✓ Har eleven några allergier eller sjukdomar? Elevens sinnestillstånd?
- ✓ Vilken är elevens kunskap samt erfarenhet av omgivningen?

När yngre elever återfinns skall man aldrig bemöta dem med klander och tillrättavisningar, utan istället bör man visa en öm och glad sida. Ett försvinnande kan hos de yngre eleverna upplevas traumatiskt, och därför är det av stor vikt att man diskuterar försvinnandet efteråt. Dessutom är det viktigt att man själv uppträder så lungt som möjligt under försvinnandet och ser till att övriga elever är i säkerhet. När eleven är återfunnen skall vårdnadshavare och polis meddelas.

VÅLDSAMMA SITUATIONER I SKOLAN

I sådana situationer där elever eller vårdnadshavare betar sig våldsamt eller hotar med våld skall man alltid kontakta polisen. Det är viktigt att ta saken på allvar, för allas säkerhet. Våld skall inte accepteras i någon form eller grad. Man skall också kontakta vårdnadshavarna och elevvårdspersonalen när en elev uppvisar ett våldsamt beteende. Det är polisen och elevvårdspersonalen som i samråd bedömer vilka åtgärder som skall och behöver vidtas.

Vid kollektiva kriser finns det skäl att notera, att om en elev bildar ett intresse för våld, börjar beundra våld och betar sig våldsamt, så kan det röra sig om en traumareaktion där eleven identifierar sig med en våldsförare. Om eleven tidigare har visat ett intresse för våld och ett våldsamt beteende, så kan det betyda att eleven är mera mottaglig för våldsamt beteende efter våldsamma händelser, exempelvis skolskjutningarna i Jokela (2007) och Kauhajoki (2008). Hur skall man kunna identifiera de destruktiva eleverna? Vilka varningssignaler finns det? Och hur talar man med barn om händelser som dessa? Skola kan alltid konsultera elevvården i dessa frågor.

Institutet för hälsa och välfärd (2008) har gjort upp anvisningar för hur anställda och föräldrar kan bygga upp diskussionen om skolskjutningar tillsammans med barn, ungdomar och unga vuxna.

Diskussionens grundläggande principer är väldigt enkla

- 1) Att lyssna på och respektera alla närvarandes tankar och upplevelser
- 2) Stöd av personer i samma situation samt stärkande av samhörighet
- 3) Att försöka hitta lösningar och blicka framåt

För mera tips kring hur man tar upp hotfulla situationer i skolan och med hemmen se följande:

<http://groups.stakes.fi/MTR/SV/anvisningar.htm>. På denna adress finns Institutet för hälsa och välfärds -anvisningar i sin helhet.

EN AGGRESSIV PERSON KOMMER TILL SKOLAN

Två typer av aggressivitet

1. Emotionell aggressivitet, det vill säga upprörda människor. Det kan uppstå om exempelvis eleven får ett lägre betyg än vad man hoppats på, en kamrat har tagit ens telefon eller att man sovit dåligt under natten – allt som involverar adrenalin och känslor. Det gäller att lyssna, avleda och förstå eleven.

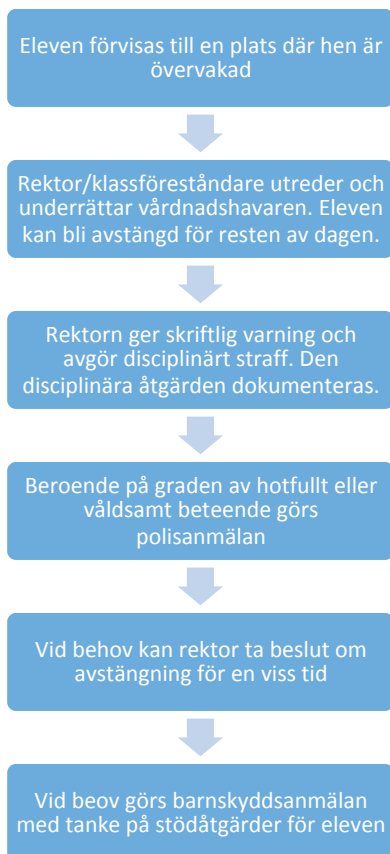
2. Instrumentell aggressivitet, handlar om personer som målmedvetet använder aggressivitet och hot för att få sin vilja igenom. Det kan ske genom manipulation, hot och att man testar gränser. Eleven luktar sig ofta till sårbarhet och utnyttjar sårbarheten till att få sin vilja igenom. Det gäller att lyssna, bjuda in till dialog och behålla lugnet. Stå fast vid det som utlöst aggressiviteten. Blir man för följsam eller undfallande så riskerar det att tolkas som den sårbarhet som sedan bidrar till upptrappning.

Beroende på vilken situation man hamnar i så kommer man som lärare behöva respondera olika. Men huvudprincipen är att lyssna, bjuda in till dialog och behålla lugnet.

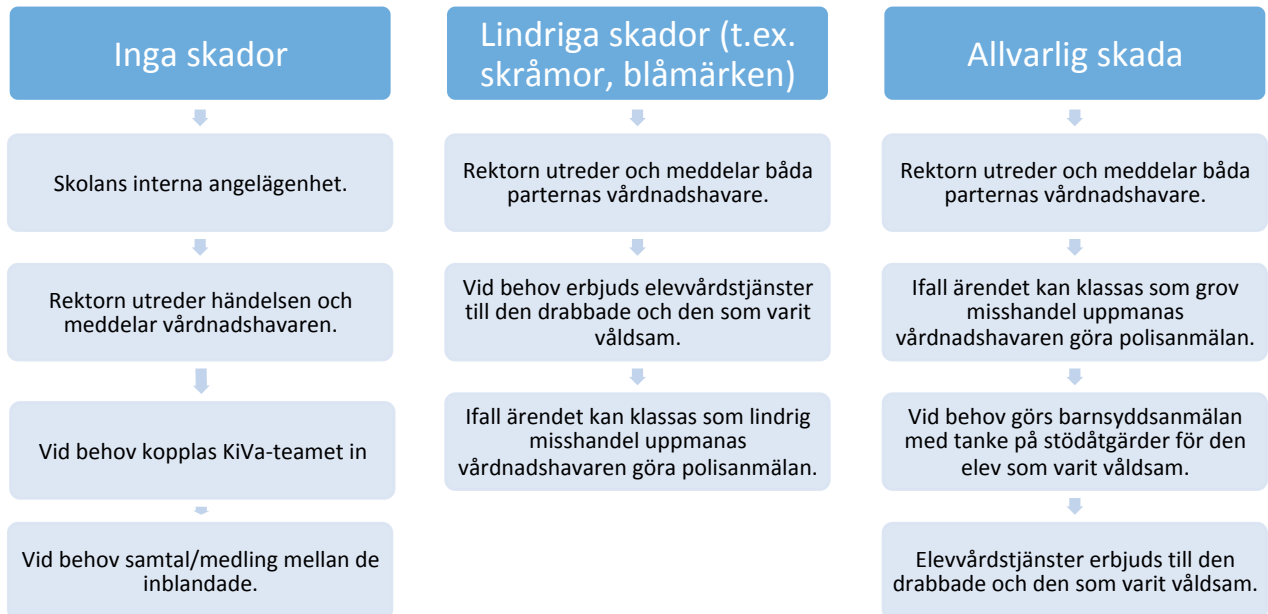
Att tänka på:

- Om du kan förutse att personen är aggressiv – gå inte ensam tillsammans med personen. Låt dörren stå öppen.
- Välj ett rum där du vid behov kan ropa på hjälp. Se till att det inte finns vassa föremål framme i rummet.
- Ställ dig på sidan om personen. En aggressiv person attackerar oftast framifrån.
- Undvik att förbjuda eller kommendera en aggressiv person, t.ex. "rök inte inomhus", "nu lugnar du ner dig"
- Tala inte som till ett barn trots att personen beter sig aggressivt och på en lägre nivå
- Låt personen berätta om sitt problem. Lyssna och diskutera lugnt.
- Om du märker att din kollega hamnat i en situation med en aggressiv person – gå dit som stöd. Tillkalla vid behov hjälp från nödcentralen.
- Att bli hotad är bland det värsta man kan vara med om. Reaktionerna blir ofta fysiologiska. Det vill säga när man blir hotad varvar kroppen upp och adrenalinpåslaget sätter igång ett system av reaktioner.
- Det är viktigt att låta kroppen fysiskt återhämta sig och varva ner efter en hotfull situation. Är man fortfarande upp i varv är det svårt att analysera situationen. Samtala med kolleger om det som hänt för att få stöd.
- Det måste finnas ett system med tydliga regler och rimliga konsekvenser som är kända av alla. Om en lärare blivit utsatt för hotfullt eller aggressivt beteende av en elev och eleven får gå kvar som om ingenting har hänt och hånflina åt läraren så urgröper det elevernas förtroende för systemet.
- En elev som erhåller disciplinära åtgärder från skolan skall även erbjudas elevvårdsstöd.

En elev uppträder våldsamt eller hotfullt mot annan elev eller personal

En elev har varit våldsam mot annan elev

**ELEV HAR MED SIG KNIV/EGGVAPEN/ELDDON/
SPRÄNGÄMNER TILL SKOLAN**

**SITUATIONEN BEDÖMS UTGÅENDE FRÅN BL.A. VAD
KNIVEN SKULLE ANVÄNDAS TILL**

**KNIVEN KONFISKERAS. KAN
ENDAST UTLÄMNAS TILL
VÅRDNADSHAVARNA**

**LÄMNAR ELEVEN IFRÅN SIG
FÖREMÅLET FRIVILLIGT?**

JA

NEJ

**KLASSLÄRAREN INFORMERAR
VÅRDNADSHAVARNA**

**FARLIGA EGGVAPEN SS.
STILETTER ÄR ALLTID
POLISANGELÄGENHET**

Ifall det finns en klar misstanke om att eleven har förbjudna föremål eller ämnen till skolan ber läraren eleven visa, tömma fickor eller väska. Vägrar eleven har läraren rätt att granska. Eleven ska meddelas orsak till granskningen innan den utförs. Visiteringen får utföras av en person som har samma kön som eleven. Vid granskningen bör även en myndig person som hör till skolan närvara.

**KOM IHÅG! REKTORN DOKUMENTERAR HÄNDELSEN OCH ANSVARAR
FÖR UPPFÖLJNING! VID BEHOV GÖRS ANMÄLAN TILL BARNSKYDDET.**

ELEV HAR MED SIG ETT SKJUTVAPEN

VAPNET MÅSTE ALLTID BEHANDLAS
SOM ÄKTA OCH FARLIGT ÄNDA TILLS
DET KONSTATERATS VARA OFARLIGT

TALA LUGNT. BE ELEVEN
ÖVERLÄMNA VAPNET.
LYDER ELEVEN?

JA

NEJ

GÖR POLISANMÄLAN

REKTORN INFORMERAR
VÅRDNADSHAVAREN

SÄTT DIG SJÄLV OCH
ELEVERNA I SÄKERHET

KONTAKTA POLISEN

REKTORN MEDDELAR SKOLANS
PERSONAL VIA CENTRALRADION OM
HOTANDE SITUATION GENOM ATT
ANVÄNDA ÖVERENSKOMMEN KOD

INVÄNTA ORDER FRÅN
POLISEN

Den lärare som misstänker att eleven har förbjudna föremål eller ämnen till skolan ber eleven visa, tömma fickor eller väska. Väger eleven har läraren rätt att granska. Eleven ska meddelas orsak till granskningen innan den utförs. Visiteringen får utföras av en person som har samma kön som eleven. Vid granskningen bör även en myndig person som hör till skolan närvara.

**KOM IHÅG! REKTOR DOKUMENTERAR HÄNDELSEN OCH ANSVARAR
FÖR UPPFÖLJNING! VID BEHOV GÖRS ANMÄLAN TILL
ARBETARSKYDDET.**

ELEV HOTAR LÄRARE

VERBALT

SKRIFTLIGT/PÅ
NÄTET

MED KNIV/FYSISKT
VÅLD, AGGRESSIVT
BETEENDE

VID VERBALA/SKRIFTLIGA
HOT: HOTET BEDÖMS
UTTRYCKLIGEN FRÅN
LÄRARENS SYNVINKEL

Se annan plan

I ALLA SITUATIONER:
INFORMERA
VÅRDNAHVARNA
OCH FÖRMANNEN

VID HOT SES LÄRARE SOM
TJÄNSTEMAN = "MOTSTÅND
MOT TJÄNSTEMAN/VÅLDSAMT
MOTSTÅND MOT TJÄNSTEMAN"

REKTORN GÖR
POLISANMÄLAN VID BEHOV

REKTOR BEDÖMER BEHOV
AV BARNSKYDDSANMÄLAN

**KOM IHÅG! REKTORN DOKUMENTERAR HÄNDELSEN OCH ANSVARAR
FÖR UPPFÖLJNING! VID BEHOV GÖRS ANMÄLAN TILL
ARBETARSKYDDET.**

ELEVENS VÅRDNADSHAVARE HOTAR LÄRARE

SKRIFTLIGT/PÅ NÄTET

HUR VERKLIGT UPPLEVER
LÄRAREN HOTET? ANMÅL TILL
FÖRMAN

REKTORN INFORMERAR
POLIS / GÖR POLISANMÄLAN.
KAN VARA FRÅGAN OM
"OLAGA HOT",
"ÄREKRÄNKNING" ELLER
"MOTSTÅND MOT
TJÄNSTEMAN"

REKTOR BEDÖMER BEHOV
AV BARNSKYDDSANMÄLAN

VERBALT

TALA LUGNT MED PERSONEN
OCH BE HEN AVLÄGSNA SIG

VÅRDNADSHAVAREN
UPPTRÄDER
STÖRANDE/AGGRESSIVT I
SKOLAN.
SE ANNAN PLAN.

REKTORN INFORMERAR
POLIS VID BEHOV / GÖR
POLISANMÄLAN. DET KAN
VARA FRÅGAN OM
ÄREKRÄNKNING ELLER
"OLAGA HOT"

**KOM IHÅG! REKTORN DOKUMENTERAR HÄNDELSEN OCH ANSVARAR
FÖR UPPFÖLJNING! VID BEHOV GÖRS ANMÄLAN TILL
ARBETARSKYDDET.**

ELEV FRAMFÖR HOT MOT SKOLAN

SKRIFTLIGT/PÅ NÄTET

MUNTLIGT

HOTET BÖR BEDÖMAS UTGÅENDE FRÅN DESS ALLVARLIGHET
OCH SANNOLIKHET.

REKTORN INFORMERAR VÅRDNADSHAVARNA SAMT
KONTAKTAR VID BEHOV POLISEN OCH BARNSKYDDET

POLISEN GÖR EN BEDÖMNING AV SITUATIONEN,
UTFÖR DE NÖDVÄNDIGA ÅTGÄRDERNA
OCH GÖR EN BROTTSANMÄLAN

**KOM IHÅG! REKTORN DOKUMENTERAR HÄNDELSEN OCH ANSVARAR
FÖR UPPFÖLJNING! VID BEHOV GÖRS ANMÄLAN TILL
ARBETARSKYDDET.**

**ELEV HAR MÖTT SKRÄMMANDE ELLER
PÅTRÄNGANDE PERSONER PÅ SIN SKOLVÄG**

**REKTORN
KONTAKTAR POLIS**

**KLASSLÄRAREN HÅLLER
SAMTAL MED ELEVERNA
OM EV. FAROR**

**REKTORN / KLASSLÄRAREN
INFORMERAR HEMMEN OCH BER DEM
SAMTALA MED BARNEN, VARA
UPPMÄRKSAMMA OCH MEDDELA
SKOLAN IFALL FLERA LIKNANDE
HÄNDELSER UPPSTÅR**

**SKOLAN MOTVERKAR
RYKTESSPRIDNING GENOM ATT
TILLHANDAHÅLLA AKTUELL OCH
KORREKT INFORMATION**

**ELEVVÅRDEN KONSULTERAS KRING
EV. BEHOV AV KRISSTÖD**

**VIKTIGT ATT HELA SKOLANS PERSONAL
KÄNNER TILL SKOLANS EGNA
HANDLINGSPLANER VID HOTFULLA
SITUATIONER**

ALLVARLIGT ELEVOLYCKSFALL I SKOLAN

- 1) UPPTRÄD LUGNT OCH BEDÖM SKADAN
- 2) KONTROLLERA ANDNING OCH GE FÖRSTA HJÄLP
- 3) PLACERA ELEVEN I FRAMSTUPA SIDOLÄGE VID BEHOV
- 4) STOPPA EV. BLÖDFLÖDE

KAN PERSONALEN SKÖTA SKADAN?

NEJ

JÄ

RING ALLMÄNT NÖDNUMMER: 112. LÄMNA INTE DEN SKADADE ELEVEN ENSAM

TA HAND OM ELEVEN OCH KONTAKTA VÅRDNADSHAVARNA. ÖVRIGA ELEVER TAS OM HAND OCH GES MÖJLIGHET ATT DISKUTERA SITUATIONEN

KONTAKTA REKTORN FÖR ORGANISERING AV SITUATIONEN

FÖLJ MED ELEVEN I AMBULANSEN

REKTORN KONTAKTAR VÅRDNADSHAVARNA

LÄMNA ÖVER ELEVEN TILL VÅRDNADSHAVARNA. ÅTERVÄND TILL RESTEN AV ELEVGRUPPEN OCH GE SAKLIG INFO OM DET SOM HÄNT.

INFO TILL HELA PERSONALEN OM VAD SOM HÄNT

REKTORN BEDÖMER BEHOVET AV ATT INFORMERA ÖVRIGA HEM

INGEN INFO GES TILL UTOMSTÅENDE INNAN VÅRDNADSHAVARNA HAR KONTAKTATS!

KOM IHÅG! REKTORN DOKUMENTERAR HÄNDELSEN OCH ANSVARAR FÖR UPPFÖLJNING!

**ELEV DRABBAS AV OLYCKSFALL / ALLVARLIG
SJUKDOM I HEMMET**

VÅRDNADSHAVARNA INFORMERAR SKOLAN OM DET SOM HÄNT

**TILLSAMMANS MED VÅRDNADSHAVARNA KOMMER MAN ÖVERENS
OM HUR ÖVRIGA ELEVER OCH PERSONAL INFORMERAS**

**KLASSLÄRAREN INFORMERAR ELEVERNA I GRUPPEN,
EFTER ATT MAN FÖRT SAMTAL MED VÅRDNADSHAVARNA**

UPPFÖLJNING:

**KOM ÖVERENS MED
VÅRDNADSHAVARNA OM
ETT EVENTUELLT BESÖK I
HEMMET ELLER PÅ
SJUKHUSET**

**KLASSLÄRAREN
SKAPAR EN TRYGG
OCH
KONTINUERLIG
KONTAKT TILL
ELEVENS HEM**

**ALLT
AGERANDE
FRÅN SKOLAN
SKER MED
RESPEKT FÖR
FAMILJENS
ÖNSKEMÅL**

**KLASSEN INFORMERAS
REGLBUNDET OM HUR DEN
SJUKA ELEVEN MÅR. DETTA
GÖRS AV KLASSLÄRAREN,
VÅRDNADSHAVARE ELLER
SKOLHÄLSOVÅRDAREN**

**TECKNINGAR,
BREV OCH
ANNAN KAN
SÄNDAS FRÅN
KLASSEN**

EN NÄRA ANHÖRIG TILL ELEVEN AVLIDER

ANHÖRIGA INFORMERAR SKOLAN OM DET SOM HÄNT OCH KAN SAMTIDIGT INFORMERA OM DE REAKTIONER SOM ELEVEN HAFT I SAMBAND MED DÖDSFALLET

KLASSLÄRAREN TAR KONTAKT TILL ELEVENS HEM. TILLSAMMANS KOMMER MAN ÖVRENS HUR ÖVRIGA I SKOLAN SKALL INFORMERAS.

REKTORN/KLASSLÄRAREN/ANDRA PERSONER SOM JOBBAR NÄRA ELEVEN BÖR VID LÄMPLIGT TILFÄLLE TALA ENSKILT MED ELEVEN OCH VISA SIN MEDKÄNSLA

KONSULTERA VID BEHOV ELEVVÅRDEN

UPPFÖLJNING:

DÅ ELEVEN KOMMER TILLBAKA TILL KLASSEN – GE TID FÖR SORGEARBETET, FRÅGOR OCH FUNDERINGAR

KOM ÖVERENS OM EV. KONDOLEANSER OCH BLOMSTERHÄLSNINGAR

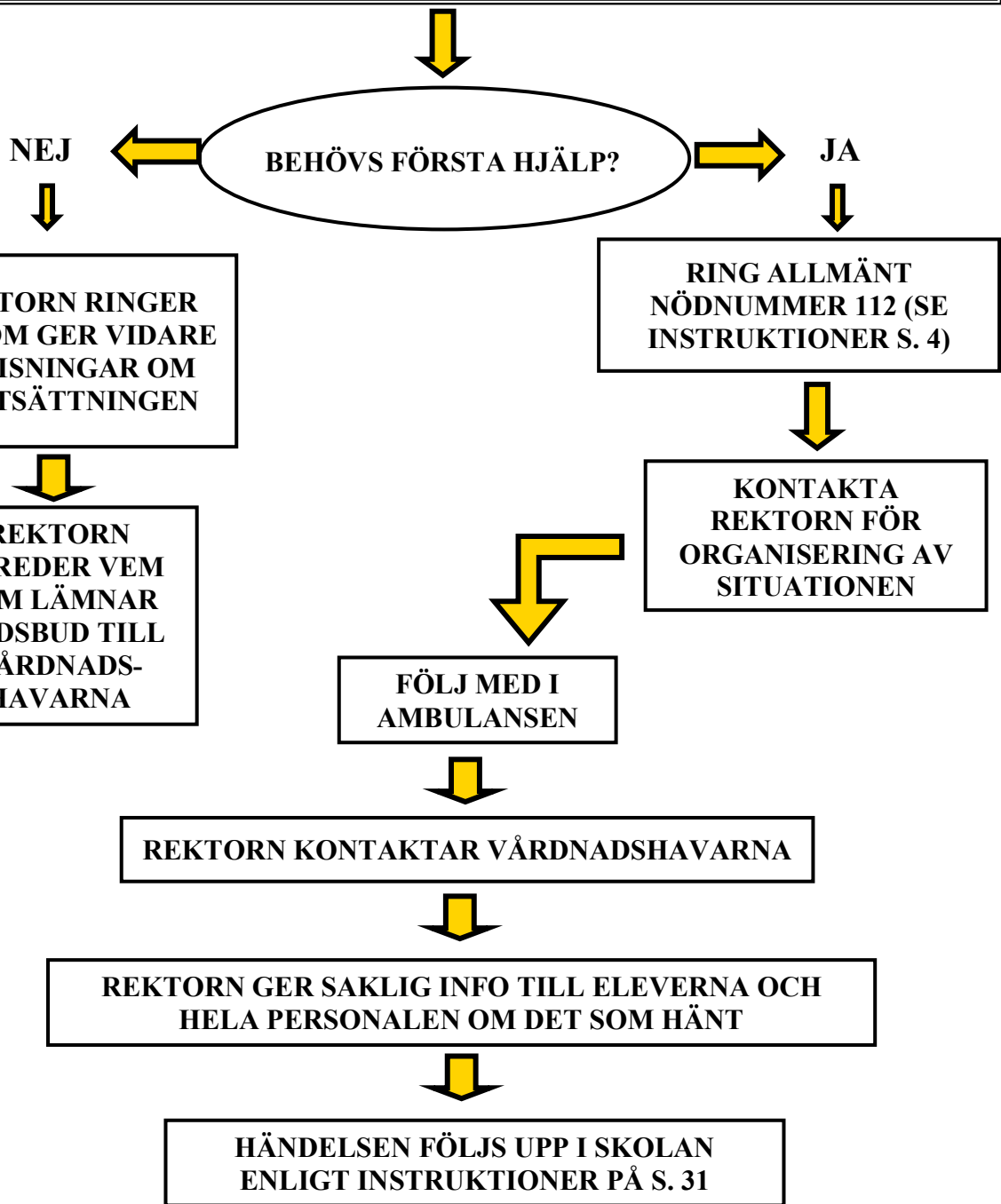
KLASSLÄRAREN HÅLLER REGELBUNDET KONTAKT MED HEMMET FÖR ATT FÖLJA UPP ELEVENS SITUATION ÄVEN EN TID EFTER BEGRAVNINGEN

IFALL ELEVEN ELLER KLASSKOMPISAR UPPVISAR SYMPTOM PÅ FÖRDRÖJD KRISREAKTION 3-4 VECKOR EFTER AKUTSKEDET KONTAKTAS ELEVVÅRDEN.

Kom ihåg följande vid samtal med den drabbade eleven:

- Se krisplanens första kapitel för mer information
- Hör hur eleven vill ha det. Ta reda på om eleven vill att man berättar om vad som har hänt för klassen eller skolan när eleven är närvarande eller inte.
- Undvik oförberett offentliggörande
- Klassläraren/-föreståndaren och klasskamraterna kommer ihåg elevens sorg med blommor, egenhändigt ritade kort, en stilla stund eller dylikt
- Klassläraren får gärna fortsätta följa upp hur eleven har det genom diskreta frågor. Det är ok om eleven inte vill prata om det skedda. Det viktiga är att du som vuxen visar att du bryr dig om eleven.

ELEV DÖDSFALL I SKOLAN

KOM IHÅG! REKTORN DOKUMENTERAR HÄNDELSEN OCH ANSVARAR FÖR UPPFÖLJNING!

VAD HÄNDER SEN?

Uppföljning vid dödsfall

- 1) Rektorn kontakter den avlidnes hem och skolan sänder kondoleansblommor eller en adress. Rektorn kommer överens med vårdnadshavarna om vilka åtgärder som vidtas å skolans vägnar, hur övriga vårdnadshavare informeras, samt om lärares och elevers ev. deltagande i begravningen.
- 2) Skriftlig information till alla hem (*ex. brev finns som bilaga i denna plan*). Föräldramöte kan ordnas några dagar efter det inträffade, eftersom vårdnadshavare kan behöva stöd för att kunna hjälpa sina barn.
- 3) På varje skola bör finnas en sk. "KRIS-LÅDA" som innehåller rekvisita och hjälpmedel ss. vit duk, stearinljus, ljusstake, tändstickor, psalmbok, ram till foto, pappersnäsdukar, dikter, musik/cd, mm.
- 4) Gemensam samling vid flaggstången på skolgården (*hissning av flaggan på halvstång*), när samtliga klasser har underrättats. Ordna minnesstund i skolan och bjud eventuellt in den avlidens vårdnadshavare och vårdnadshavare till andra elever i klassen.
- 5) Elevens död bearbetas i klassen/gruppen. Se modell tidigare i krisplanen. Det är ok att berätta om elevens död, *men* inte dödsorsak. Diskutera frågor som rör döden. Rita och skriv berättelser/dikter. Låt eleverna ge utlopp för tankar/känslor. Låt den avlidna elevens pulpet stå kvar en tid. Symboliska ritualer hjälper eleverna att förstå kaosartade känslor och tankar. Tänd ljus, sätt blommor, ett foto på eleven eller en personlig tillhörighet på pulpeten. Som lärare behöver du inte ha alla svar på frågor om döden. Det är ok att förklara att vi tror olika om döden.
- 6) Om elever/lärare får delta i begravningen, bör barnen vara väl förberedda. Be t.ex. prästen komma och berätta om begravningsritualen. Gör även besök till gravgården. Deltagandet i begravningen bör vara frivilligt för den enskilda eleven.
- 7) Gå till gravgården för att besöka graven.
- 8) Vid behov: Kommunens elevvårdsteam konsulteras vid behov. Psykologisk debriefing för personal kan fås via välfärdsområdets krisgrupp. Kommunens elevvårdsteam konsulteras vid behov.

EN I PERSONALEN AVLIDER

DEN SOM FÅR INFON OM DET
INTRÄFFADE FÖRST MEDDELAR I SIN
TUR REKTORN/BILDNINGSDIREKTÖREN

REKTORN INFORMERAR
DEN ÖVRIGA PERSONALEN
SNARAST MÖJLIGT

REKTORN ÄR I KONTAKT
MED DEN AVLIDNES
ANHÖRIGA

REKTORN ALT. MEDLEM I
ELEVVÅRDSTEAMET
INFORMERAR DEN
AVLIDNES KLASS

ÖVRIGA KLASSER
INFORMERAS AV EGEN
LÄRARE

VAD HÄNDER SEN?

Uppföljning vid dödsfall

- 1) Rektorn kontaktar den avlidnes anhöriga. Skolan sänder kondoleansblommor eller en adress. Rektorn kommer överens med anhöriga om lärares och elevers ev. deltagande i begravningen.
- 2) Skriftlig information till alla hem eller så ordnas föräldramöte några dagar efter det inträffade. Vårdnadshavare kan behöva stöd för att kunna hjälpa sina barn.
- 3) På varje skola bör finnas en sk. "KRIS-LÅDA" som innehåller rekvisita och hjälpmedel ss. vit duk, stearinljus, ljusstake, tändstickor, psalmbok, ram till foto, pappersnäsdukar, dikter, musik/cd, mm.
- 4) Gemensam samling vid flaggstången på skolgården (*hissning av flaggan på halvstång*), när samtliga klasser har underrättats. Ordna minnesstund i skolan.
- 5) Lärares död bearbetas i klassen/gruppen. Det är ok att berätta om lärarens död, *men* inte dödsorsak. Diskutera frågor som rör döden. Rita och skriv berättelser/dikter. Låt eleverna ge utlopp för tankar/känslor. Låt den avlidna elevens pulpet stå kvar en tid. Symboliska ritualer hjälper eleverna att förstå kaosartade känslor och tankar.
- 6) Om elever/lärare får delta i begravningen, bör barnen vara väl förberedda. Be t.ex. prästen komma och berätta om begravningsritualen. Gör även besök till gravgården. Deltagandet i begravningen bör vara frivilligt för den enskilda eleven.
- 7) Vid behov: Kommunens elevvårdsteam konsulteras vid behov. Psykologisk debriefing för personal kan fås via välfärdsområdets krisgrupp. Kommunens elevvårdsteam konsulteras vid behov.

Kriser och deras förlopp

Reaktionssättet vid kriser följer oftast ett visst förlopp. Nedan följer en kort beskrivning över faserna, möjliga reaktioner och symptom.

1. Chockfasen

Denna fas varar från ett kort ögonblick till några dygn. En person i chock är inte mottaglig för information och goda råd och personen ska inte lämnas ensam. Under chockfasen drabbas man av en känsla av överklighet och kan inte riktigt förstå vad som hänt. Reaktionerna varierar och några gråter och skriker, medan andra blir tysta och paralyserade. Man ska dock vara uppmärksam på att sådana personer som till synes beter sig som om ingenting hänt i själva verket är de som är mest drabbade av händelsen. Olika kroppsliga symptom under chockfasen kan förekomma, exempelvis, hjärtklappning, darrningar, yrsel, apati och illamående.

2. Reaktionsfasen

Reaktionsfasen pågår oftast någon eller några månader. Den drabbade börjar nu förstå händelsen och smärtan bryter igenom med all sin kraft. Man börjar förstå innebörden av det inträffade och förtvivlan kan vara total. Individerna börjar leta efter en förklaring eller en mening med det som skett och frågar sig gång på gång "varför?". Man kan börja grubbla över existentiella frågor. Det är vanligt att man upplever vrede som är irrationell och felriktad. Vanliga är också rädslor och tvångstankar i stil med "det kunde ha varit jag". Många känner ångest under reaktionsfasen, samtidigt som inslag av sorg, depression, ledsenhet, självförebåelser och koncentrationssvårigheter kan förekomma. De kroppsliga symptomen är exempelvis trötthet, svaghet, sömnsvårigheter, illamående, magproblem och huvudvärk.

3. Bearbetningsfasen

Denna fas pågår i allt från någon eller några månader efter händelsen till upp emot ett år. Bearbetningsfasen innebär att den akuta delen av krissituationen är över och förnekelsen av det som hänt börjar minska. Man börjar vända sig utåt och gamla aktiviteter återupptas och eventuell skuld eller ansvar blir lättare att bära. Bearbetningsfasen kräver ännu ett aktivt arbete. Den krisdrabbade kan plågas av minnes- eller koncentrationssvårigheter och rastlöshet. De fysiska symptomen avtar.

4. Nyorienteringsfasen

I nyorienteringsfasen har man kommit långt i krisförloppet och man kan börja se hoppfullt på framtiden. Man kan säga att krisen har blivit ett kapitel i livet, men att det förgångna gör sig påmint ibland genom de ärr som finns i själen. Nyorienteringsfasen har ingen avslutning, utan pågår egentligen resten av livet och den inbjuder till att stärka självkänslan och se livet med nya ögon. Om en person arbetar sig igenom en kris, kan krisen tillföra en ny positiv syn på livet. Genom att ha upplevt svåra omständigheter kan reflektioner på den egna personen och dess liv förändras till det bättre. Risken finns dock att individen fastnar i ett sorgearbete och lever vidare med ett sår som aldrig läker. Barn och ungdomar klarar för det mesta av att vända sina upplevelser till något positivt i sitt liv. En del kan dessvärre bli deprimerade och börja bejaka en destruktiv livsstil för att på så sätt bedöva ångest och minnen.

De olika reaktionsfaserna är tydligast vid större krissituationer, men det råder naturligtvis också stora individuella skillnader mellan olika personers krisreaktioner. Vid smärre chocker kan chockfasen,

reaktionsfasen och delvis bearbetningsfasen gå in i varandra och nästan sammanfalla till en enda fas, som kan vara över inom några dygn.

Sorgereaktioner

Sorg som uppstår exempelvis när en förälder eller nära kamrat dör kan dröja kvar i många år. Vanliga reaktioner vid sorg är exempelvis ångest, sömnrubbningar, ledsenhet, vrede, skuld känslor, somatiska reaktioner (ex. magont, motorisk oro) och minnen av sådant som hänt som ständigt dyker upp. De flesta av dessa känslor och reaktioner är legitima om de inte drar ut på tiden alltför länge. Sorg tar tid, måste få ta tid och måttet på sorg är den sörjandes eget.

Hur bemöta barn/ungdomar i kris?

Ett barn/en ungdom i kris är mycket sårbara. De kan uppleva många olika känslor, såsom ångest, saknad eller sorg på samma gång, men kan samtidigt också uppvisa vrede och vara mycket lättretligt. Starka minnesbilder av det som har inträffat kan ge problem, till exempel att sova, men också kontakten till andra kan upplevas svår.

Hur kan du som lärare stöda barnet/ungdomen i kris eller ett traumatiskt barn/ungdom?

I chockfasen, i det akuta skedet, är det allra viktigaste omsorg, omhändertagande och närhet. Den fysiska närheten är viktig för eleven. Därefter är det viktigt att inta en så kallad "containerfunktion", där du lyssnar och låter barnet/ungdomen tala om det svåra. Försök att memorera vad som har sagts för att vid ett senare tillfälle kunna fortsätta diskussionen med barnet/ungdomen.

Barnet/ungdomen behöver få känna att du stöder honom/henne. Var lyhörd och försök förstå barnens/ungdomarnas tankar och funderingar kring det som har hänt. Barnet/ungdomen bör få känna att det har den vuxnes uppmärksamhet.

Skolan är en trygg bas för eleven, så håll fast vid invanda rutiner och ramar. Att genomföra förändringar i detta skede kan ge eleven en känsla av otrygghet. Tala med eleverna, lyssna på dem, ge dem möjlighet att bearbeta sina problem och stöd dem i deras bearbetning av det som inträffat. Olika lekar och sagor kan ge de yngre eleverna möjlighet till fortsatt bearbetning, och använd dig gärna av den litteratur som finns tillgänglig. Stimulera eleven/eleverna till kontakt med den övriga gruppen, för att på så vis kunna förhindra att eleven isolerar sig. Barnet/ungdomen behöver få känna sig delaktig i det som har hänt, våga visa att även du är berörd av det som inträffat. På så sätt får barnet/ungdomen känna gemenskap, istället för att känna sig utanför.

Tänk på att barn är mycket känsliga och behöver inte alltid ställa sina frågor med ord. De tolkar ditt tonfall, ditt kroppsspråk och ditt samspel med andra vuxna. Var därför alltid ärlig i din kontakt till barnet. Respektera elevens sorg, låt det ta tid och försök inte att påskynda läkningsprocessen. Undvik att komma med fraser som "att det blir bra sen", "försök glömma det där och gå vidare". Barnet behöver den tid som det tar på sig. Var dock lyhörd, man bör vara uppmärksam på trauman som drar ut på tiden och som tenderar att fastna i detaljer.

Om du är osäker på hur du skall handla, ta kontakt med skolkuratoren eller skolpsykologen.

NATURKATASTROF, TERRORATTACK, PANDEMI

Under senare år har det inträffat en del våldsdåd och katastrofer både i Finland och i den övriga världen som kan påverka eleverna i skolan. Ta till exempel skolskjutningarna i Jokela (2007) och Kauhajoki (2008). Vid fall av dylika händelser bör skolpersonalen vara beredd på att svara på de frågor och funderingar som eleverna har. Behandlingen av dylika händelser bör inte vara tvångsmässiga, utan personalen bör vara lyhörd för situationer där eleverna visar att de önskar bearbeta det som har skett.

Skolan bör erbjuda barnen en trygg miljö där vuxna ger utrymme för barnens känslor. De vuxna bör kunna lyssna på barnen, svara på frågor och ge dem tid att behandla det svåra som hänt. Den information om terrorattacker eller naturkatastrofer som ges till eleverna bör vara anpassad till deras utvecklingsnivå och ålder.

När det gäller pandemier bör skolan följa kommunens plan för vilka åtgärder som vidtas och i vilken ordningsföljd de görs. Informationen om detta fås från den ansvariga pandemiskötaren vid social- och hälsovårdsverket.

Bilaga 1.

Förslag till brev

Idag har vi fått veta att eleven _____ i klass _____ har avlidit.

Vi här på skolan känner stor sorg och saknad. Klasslärarna har ägnat dagen åt samtal med eleverna. _____ finns i våra tankar och vi kommer under den närmaste tiden att tala om honom/henne.

Det är viktigt att eleverna får möjlighet att uttrycka vad de känner, om de önskar detta.

Önskar Er familj kontakt med någon av oss här på skolan, är Ni naturligtvis välkomna att ringa nedanstående telefonnummer.

Med vänlig hälsning

XX skola _____/_____

Rektor: _____ Klasslärare: _____

Tel: _____ Tel: _____

Bilaga 2

Litteraturtips

Böcker om krishantering i skolan

- Carr, G. L. (1991). *Efter stormen: när någon i ens närhet tar sitt liv.*
- Cleve, E. (2002). *En stor och en liten är borta.*
- DU är hos mig ändå: ungdomar och barn om att mista en förälder.* (2005)
- Dyregrov, A. (2009). *Att ta avsked: ritualer som hjälper barnet genom sorgen.*
- Dyregrov, A. (2006). *Beredskapsplan för skolan.*
- Ekelund, G. (2005). *Skarpa lägen: om barn i svåra situationer.*
- Ekvik, S. (1993). *Skolan och elever i sorg.*
- Fyhr, G. (1999). *Hur man möter människor i sorg.*
- Godani, G. (2004). *Till en pedagog från en psykolog: om traumatiserade barn i undervisningen.*
- Grollman, E. A. (2000). *Självmod: förhindra, ingripa, hjälpa efterlevande.*
- Gyllensvärd, G. (2001). *Aldrig i livet (om självmord).*
- Hammarlund, C-O. (2001). *Bearbetande samtal.*
- James, J. W. (2003). *Sorgbearbetning.*
- Kock-Redfors, M. (2002). *Plötslig oväntad död: att ta hand om anhöriga i akut kris.*
- Lithén, M. (1998). *En sista hälsning.*
- Nordblom, K. (2002). *När det krisar i skolan.*
- NÄR det värsta händer: om krishantering i förskola och skola.* (2006)
- Propper, K. (2003). *Medan sorgen läker: hur du kan förstå och hjälpa din vän som sörjer.*
- Rehnstam, M. (2003). *Att vara ledare vid krissituation.*
- Skåreus, E. (1994). *Min vän är död.*

Böcker om sorg och begravningar

När ett barn har dött

- Bendt, I. (1997). *Ett litet barn dör – ett ögonblicks skillnad.*
- Bergman, O. (2001). "Pappa! Svante är död"
- Dalid, G. (2001). *Var är min stjärna?*
- Hagéus, A. (2009). *Att leva på ändå – om sorgen efter mitt älskade barn.*
- Karf, G. (1999). *En junisöndag kavrt över tolv.*
- Laudon, J. (1996). *Andrea blev åtta år: en pappas berättelse.*
- Magnusson, E. (1989). *Plötslig spädbarnsdöd.*
- Milton, H. (2011). *En ängel till låns.*
- Rolfsson, S. (2001). *Strimman av stjärnljus.*
- Rådestad, I. (1998). *När barn föds döda: riktlinjer för professionellt omhändertagande.*
- SINUA en unohda: lapsensa menettäneet kertovat.* (1999)
- Skeie, E. (1986). *Sommarlandet.*
- Stoltz, A. (2005). *När livet stannar: 11 år och 338 dagar med Jennie.*

Barn och sorg: fakta för vuxna

Andersson, N. (1995). *Att möta små barns sorg*.
Björklund, L. (2000). *Barnet i mötet med livets mörka sidor*.
Cleve, E. (2002). *En stor och en liten är borta*.
Dyregrov, A. (2009). *Att ta avsked: ritualer som hjälper barnet genom sorgen*.
Dyregrov, A. (1990). *Barn i sorg*.
Dyregrov, A. (1999). *Små barns sorg*.
Dyregrov, A. (2007). *Sorg hos barn: en handledning för vuxna*.
Foster, S. (1990). *Barn, död och sorg*.
Harris, M. (1996). *För alltid borta: hur barn påverkas av en förälders för tidiga död*.
LIIAN iso ikävä: nuoret kertovat surukokemuksistaan. (2001)
Olsoni-Broman, M (2011). *Om du ännu fanns*.
Rehnstam, M. (2002). *När klassen berörs av dödsfall*.

Faktaböcker för barn om död och sorg

Danielsson, M (2007). *Så känns sorg*.
Mundy, M. (2001). *Visst får du gråta (en bok för barn som sörjer)*.
Stalfelt, P. (1999). *Dödenboken*.

Bilderböcker om sorg och död

Bauer, J. (2002). *Morfars ängel*.
Brown, R. (2002). *Det gamla lejonet*.
Elgebrant-Rekstad, A. (1991). *Älsklingskorven*.
Horn, S. (1995). *Fågelskrämman*.
Ingves, G. (1985). *Hunden Sture blir gammal, Jep, Mun, Kaldhol, Farväl, Rune!*
Lindgren, B. (1997). *Andrejs längtan*.
Lindgren, B. (2000). *Ängeln Gunnar dimper ner*.
Nilsson, U. (2009). *Adjö, herr Muffin*.
Puttock, S. (2000). *Vännerna*.
Stark, U. (2001). *Min syster är en ängel*.
Sundström, M. (2003). *Linnéa och änglarna*.
Susso, E. (2000). *Morbror Klas*.
Thun, M. (1990). *Ängelungen*.
Tidholm, T. (1995). *Resan till Ugri-La-Brek*.
Wahl, M. (1989). *Farfars Lajka*.
Varley, S. (1984). *En vän för alltid*.
Velthuijs, M. (1991). *Grodan och fågelsången*.
Wiklander, E. (1994). *Dockbegravningen*.
Wild, M. (1991). *Bästa vänner*.

Böcker om sorg och död för äldre barn (åk 1–6)

Bröger, A. (1989). *Farmor och jag*.
Byars, B. (1988). *Skyll inte på Jimmie!*
Conly, J. L. (1997). *Forellsommars*.
Gaarder, J. (1995). *Prins Kristoffer Poffer*.
Haugen, T. (2000). *Luftvandraren*.

Holm, A. (2001). *Hur kunde hon!*
Holmberg, B. R. (2002). *Agnes och ljuset.*
Härtling, P. (1990). *Kalles farmor.*
Johansen, A. (2000). *Silverbron.*
Kuijer, G. (1984). *Repor i en bordsskiva.*
Lian, T. (2000). *Bara molnen flyttar stjärnorna.*
Lidbeck, P. (2001). *Sommaren med Siri* (om självmord).
Lindgren, A. (2011). *Bröderna Lejonhjärta.*
Lindquist, M. (2006). *Malena och glädjen.*
Lindqvist, U. (1988). *Klara Clareana.*
MacLachan, P. (1995). *Detta är Sophie.*
Marx, V. (1992). *Lycka till, Robinson.*
Nilsson-Brännström, M. (1999). *Tsatsiki och kärleken* (kap. 1–5)
Nunes, L. B. (1987). *Min vän målaren.*
Paterson, K. (2006). *Bron till Terabitia.*
Persson, G. L. (2004). *Allis med is.*
Pausewang, G. (1989). *Med morfar på berget.*
Peterson, H. (1978). *Aron heter jag.*
Reuterswärd, M. (1976). *Dagar med Knubbe.*
Sandman-Lilius, I. (1995). *Petters valp.*
Stark, U. (1997). *Hunden som log.*
Stark, U. (2003). *Kan du vissla Johanna.*
Strömstedt, M. (1987). *Majken, den nittonde december.*
Sundvall, V. (1986). *Vi smyger på Enok.*
Westerlund, K. (1997). *Arvids hemlighet.*
Åkerblom, G. (1996). *Ängel i snön.*

Böcker om sorg och död för tonåringar

Abrahamsen, A. F. (1982). *Det gäller inte dig nu.*
Craven, M. (1978). *Jag hörde ugglan ropa mitt namn.*
Ekholm, L. (1983). *Döskraj.*
Eklund-Lykull, A. (2002). *Ängel i grön klänning.*
Engdal, B. (1997). *Bröderna.*
Falk, B. (2000). *Therese, Therese.*
Gaarder, J. (1994). *I en gåtfull spegel.*
Haakana, A-L. (1990). *Enbeningen och jag.*
Hagerup, H. (2002). *Högst älskade.*
Irwin, H. (1988). *Vad ska vi göra med mormor.*
Jonsson, R. (1993). *Den röda baskern.*
Korschunow, I. (1980). *Berättelsen om Kristoffer.*
Küchen, M. (2004). *Sång till en fjäril* (om självmord).
Mankell, H. (2008). *Eldens hemlighet.*
Mazetti, K. (2006). *Det är slut mellan Gud och mig.*
Nilsson, P. (2004). *Du & du & du.*
Pohl, P. (2010). *Jag saknar dig, jag saknar dig!*
Pohl, P. (2001). *Jag är kvar hos er.*
Pohl, P. (1998). *Men jag glömmer dig inte.*
Pohl, P. (1998). *När alla ljuger.*
Silver, N. (1991). *Inga tigrar i Afrika.*
Sundval, V. (1993). *Bland fimpas och rosor.*

Tiainen, M-L. (2001). *Älskade Mikael*.
Wahl, M. (1995). *Lilla Marie*.
Voigt, C. (1995). *Rör mig inte!*
Voigt, C. (1991). *Seger till varje pris*.
Worrall, A. (1987). *En strimma blått*.